

UDK 070.487 (497.5) "188"
329 (497.5) SP "188"Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 23. lipnja 2000.

Pravaški humorističko-satirički listovi kao prenositelji političkih poruka 80-ih godina 19. stoljeća

JASNA TURKALJ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

U ovom članku autorica iznosi historijat pravaških humorističko-satiričkih listova 80-ih godina 19. stoljeća, prikazuje razloge sklonosti pravaša tom žanru novinstva te ilustrira s nekoliko primjera stil i sadržaj političkih poruka upućivanih čitateljstvu preko tih listova.

Krajem 70-ih godina 19. stoljeća Stranka prava izlazi iz krize u koju je zapala nakon ustanka u Rakovici 1871. godine. Na izborima za Sabor u kolovozu 1878. pravaši odnose pobjedu u pet kotareva, a gotovo istovremeno 1. rujna na Sušaku počinje izlaziti pravaško političko glasilo *Sloboda*. Opće nezadovoljstvo svih društvenih slojeva Banske Hrvatske s nagodbenim režimom odrazilo se i na rast popularnosti i utjecaja Stranke prava među građanstvom, dijelom svećenstva te širim slojevima naroda, pretvarajući je od malobrojne grupe istomišljenika u snažan nacionalni pokret. Unatoč izmjenama koje Starčevićev idejni sustav doživljava 80-ih godina 19. stoljeća temeljna ideja o suverenom hrvatskom narodu koji ima pravo na svoju samostalnu državu, koja nema zajedničkih poslova ni s Austrijom, ni s Ugarskom, već jedinu vezu među njima čini vladar, ostala je nepromijenjena. Protunagodbeno raspoloženje i odnosi Austro-Ugarske i Rusije na Balkanu pokreću pravaše u antidinastičkom smjeru dajući njihovoj propagandi veleizdajnički pečat stvaranjem uvjerenja da se hrvatsko nacionalno pitanje može riješiti jedino na ruševinama Habsburške monarhije.¹ Da Stranka prava igra sve značajniju ulogu u političkom životu potvrdili su i izbori 1881. kada u Sabor ulazi devet pravaša, a u travnju 1883. na naknadnim izborima za dijelove Krajine razvojačene 1881. ojačat će svoj položaj s još šest mandata. Narodni pokret 1883. dao je još jedan bez sumnje značajan poticaj razvoju pravaškog pokreta, koji je stjecao sve

¹ Jarislav ŠIDAK, Mirjana GROSS, Igor KARAMAN, Dragovan ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda g.1860-1914*. (dalje: *Povijest hrvatskog naroda*), Zagreb, 1968., str. 130.

više pristalica.² Potaknuta i poučena događajima 1883. mađarska vlada u prosincu iste godine postavlja za bana odanoga mladoga grofa rođenog u Slavoniji Károlya Khuena-Héderváryja sa zadatkom da razbije jedinstveni otpor protiv mađarske prevlasti.³ Odani privrženik ideje o snažnoj i jedinstvenoj mađarskoj državi u sklopu Habsburške monarhije kao velike sile, novi ban se odlučno posvetio izvršenju postavljenog zadatka. Da mu je najopasniji protivnik bila Stranka prava pokazali su i izbori za Sabor 1884. kada pravaši osvajaju 24 mandata pa stoga Khuen neće birati sredstva da zaustavi i uguši pravaški pokret, što mu je i pošlo za rukom u samo nekoliko godina. Uz pomoć svojih poslušnika Khuen od 1884. do 1887. provodi zakone potrebne za uništavanje svake opozicije režimu. Zakonom o reorganizaciji sudstva i uprave stvara poslušno činovništvo, a Zakonom o ukidanju porote za štamparske delikte guši opzicijsku štampu prepuštajući odluke za tiskarske prekršaje državnom odvjetniku i ovisnim sucima. Zapljene, novčane globe te sudski progoni urednika postaju svakidašnja pojava. Novim saborskim poslovnikom ograničena je i djelatnost opozicijskih zastupnika, što su posebno iskusili pravaši jer su često isključivani s većeg broja saborskih sjednica. Vrhunac je bio novi izborni zakon koji je jamčio saborsku većinu spremnu da izvršava banove naloge.⁴ Izbori 1887. pokazali su da je ban Khuen uspješno obavio svoju misiju.

Nagli uspon pravaškog pokreta 80-ih godina pratila je i raznovrsna publicistička djelatnost. U tom razdoblju pravaši su uz političke i književne novine i časopise, brošure, almanahе i kalendare izdavali i nekoliko humorističko-satiričkih listova. Potrebno je istaknuti da su pravaši političku propagandu s pomoću novina započeli 1867. godine i to humorističko-satiričkim listom pod naslovom *Zvekan*.⁵ Zanimljivo je da se tom žanru novinstva vraćaju i 80-ih godina, štoviše humorističko-satirički listovi su u tom razdoblju specifičnost pravaškog novinstva, odnosno druge političke stranke uglavnom ih nisu pokretale. Bila su doduše, koliko se može zaključiti iz tadašnjega pravaškog tiska, dva pokušaja da se pokrenu politički neangažirani humoristički listovi na što su pravaši vrlo oštro reagirali. Potaknuti viješću da će u Zagrebu početi izlaziti *Posavac* pravaško glasilo *Sloboda* ističe da humoristički list bez zdrave političke satire nema u sebi onog života koji se od njega traži, a budući da već postoji *Vragoljan* gospodu bi trebalo upozoriti da odustanu od pothvata, tim više što se jedva jedvice jedan takav list može održati u našoj zemlji.⁶ *Sloboda* je na sličan način popratila i pojavljivanje *Arkiva za šalu i satiru* koji je 1. listopada 1885. pokrenuo i potpisivao kao glavni urednik Julije Rorauer. Budu-

² Isto, str. 130.; Mirjana GROSS, *Povijest pravaške ideologije* (Povijest), Zagreb, 1973, str. 224.

³ J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda*, n.dj. 120.

⁴ Isto, str. 123.-124.

⁵ Vidi: Jasna TURKALJ, "Zvekan-humor, satira i karikatura kao sredstvo pravaške političke propagande", *Povijesni prilozi*, Zagreb, 1999., br. 18., str. 121.-160.

⁶ *Sloboda*, 27. 1. 1882./12.

ći da je *Arkiv* trebao stajati "nad strankami" u *Slobodi* ga ocjenjuju kao "vrst žurnalističkog divljaka", odnosno "najnoviji plod divljaštva".⁷ *Arkiv* je izlazio samo do 31. ožujka 1886. Humorističko-satirički list *Strela* Dušana Rogića, pokretača i *Srpskog zabavnika*, koji je izlazio u Zagrebu od svibnja do listopada 1885. godine,⁸ prošao je nezapaženo u pravaškom novinstvu.

Prvi pravaški humorističko-satirički list toga razdoblja pojavljuje se, kao i *Sloboda*, u Primorju u kojem je pravaštvo, zaslugom ponajprije riječkih predstavnika na čelu s Erazmom Barčićem, bilo najrasprostranjenije. U Bakru 1. srpnja 1881. počinje izlaziti *Vragoljan* pod motom "K vragu sve što nevalja, Da nam roda čast nekalja". List izlazi dva puta mjesečno, a vlasnik, nakladnik i odgovorni urednik bio je Rudolfo Desselbrunner koji je list tiskao u svojoj tiskari. Premda u pozivu na pretplatu uredništvo ističe da se *Vragoljan* neće baviti politikom i dodaje da su humor i politika "dva ekstrema ritajuća suprotno",⁹ odnosno da list ne zastupa ideje niti jedne političke stranke, humoristični prilogi povremeno dopunjeni karikaturama bili su potpuno u duhu pravaških ideja zbog čega je dolazilo do čestih zapljena, a urednik je bio osuđivan. U svibnju 1886. urednik Desselbrunner je otišao na odsluženje kazne od 65 dana zbog tiskovnog prekršaja "na svoje imanje i to hotel rešt Zagreb", obavijestio je na duhovit način čitatelje *Vragoljana* novi urednik Božidar Verzenassi koji je list uređivao do 20. srpnja 1886. kada je objavljen i posljednji broj.

Ostali pravaški humorističko-satirički listovi izlazili su u Zagrebu zbog preseljenja sjedišta stranke iz Primorja krajem 1883. godine. Prvi u nizu od pravaških humorističko-satiričkih listova koji su izlazili u Zagrebu bio je *Bič*. Prvi broj pojavio se 1. studenog 1883., dakle neposredno uoči imenovanja banom grofa Khuena Héderváryja, a izlazio je do 2. lipnja 1886. Vlasnik i izdavač bio je Gavro Grünhut, a odgovorni urednik, kako se navodi u br. 1./1. siječnja 1885., bio je Višemir Zima. Uredništvo lista nalazilo se u knjižari Gavre Grünhuta na Jelačićevu trgu br. 4, a od 15. ožujka 1885. na novoj adresi Potok br. 60 u kući Stanka Kvaternika. *Sloboda* navodi podatak da je polumjesečnik *Bič* u dva mjeseca svoga izlaženja tiskan u 2500 komada.¹⁰ Kao i *Vragoljan* i *Bič* se plijeni i zabranjuje kako zbog pisanih priloga tako i zbog karikatura. *Sloboda* 8. lipnja 1885. javlja da su Grünhut i Zima u zatvoru te da list prestaje izlaziti do boljih vremena.¹¹ Zima i Grünhut su zatvoreni zbog članka "Živinska skupština" kojim se, kako se navodi u obrazloženju presude, poziva na mržnju i prezir protiv Nagodbe i bana u pogledu njegova uredovanja. Zima je osuđen na dvije godine teške tamnice, a Grünhut na deset mjeseci pooštro postom svakih 14 dana.¹² Stol sedmorice promijenio je osu-

⁷ *Sloboda*, 19. 9. 1885./213.

⁸ Mato ARTUKOVIĆ, *Položaj Srba u Banskaj Hrvatskoj 1883.-1903.: analiza srpske izdavačke djelatnosti*. Zagreb, 1999. (doktorska disertacija), str. 110.

⁹ *Vragoljan*, 15. 6. 1882./12.

¹⁰ *Sloboda*, 15. 1. 1884./12.

¹¹ *Sloboda*, 8. 6. 1885./128.

¹² *Sloboda*, 25. 6. 1885./143.

du suda prve molbe, pa je Zimi kazna smanjena na šest mjeseci, a Grünhut se rješava osude.¹³

Biča je naslijedio *Tries*, list za šalu i satiru, a ne *Novi Bič* kako navodi Josip Horvat.¹⁴ Prvi broj *Triesa* objavljen je 8. studenog 1885., a izlazio je dva puta mjesečno do 25. svibnja 1886. Kao vlasnik i nakladnik navodi se Ivan Krajač, a odgovorni urednik Franjo Milošević. List je tiskan u tiskari dr. Davida Starčevića i drugova.¹⁵ *Sloboda* poziva na pretplatu *Triesa* i ističe da će list zastupati načela Stranke prava te poziva svoje čitatelje da šalju pretplatu da *Tries* što bolje zagrmi, jer će iza te grmljavine i oluje sigurno nastati ljepše doba za Hrvate.¹⁶ Vrlo brzo nakon pojavljivanja *Triesa Sloboda* javlja da nikada nije bilo toliko reklamacija da listovi ne stižu pretplatnicima, odnosno da nestaju na pošti.¹⁷ U siječnju 1886. zatvoren je nakladnik i izdavač *Triesa* Krajač zbog tiskarskog prekršaja u *Slobodi* od prije dvije godine,¹⁸ a u veljači 1886. razbolio se odgovorni urednik F. Milošević pa se u 4. broju *Triesa* kao odgovorni urednik potpisuje Alfons Mikošić Hrušoci, a od 5. broja 10. ožujka 1886. Stjepan Zavrlić, koji je isti dan preuzeo i odgovorno uredništvo pravaške *Hrvatske*.¹⁹ *Tries* se gasi u svibnju 1886. godine.

Prvi sačuvani broj lista za šalu i satiru *Novi Bič* nosi datum 1. siječnja 1886., no prema podacima iz *Triesa* proizlazi da je taj list izlazio i 1885., odnosno da su *Tries* i *Novi Bič* od studenog 1885. do kraja svibnja 1886. izlazili paralelno. Prema navodima *Triesa* postojao je čak i neki sukob među uredništvima tih dvaju listova.²⁰ *Tries* ističe da *Novi Bič* nema ništa zajedničkog sa starim *Bičem*, ni vlasnika, ni nakladnika ni urednika te da s *Novim Bičem Tries* nema i ne želi imati nikakva posla.²¹ Polumjesečniku *Novi Bič* vlasnik i odgovorni urednik bio je Nestor Potočnjak, osim u br. 2. od 15. siječnja 1886. kada ga je potpisao Dragutin Krvarić, a tiskan je u tiskari A. Brusine. Od 15. rujna 1886. list se tiska u tiskari D. Kale koji je 5. srpnja 1886 kupio tiskaru dr. Davida Starčevića i drugova, a od broja 21./1. studenog 1886. vlasnik i odgovorni urednik je Stjepan Zavrlić. Da je *Novi Bič* izlazio i 1887. saznajemo iz *Hrvatske* koja u br. 41. od 21. veljače 1887. i br. 191. od 24. kolovoza 1887. spominje da je vlasnik *Novog Biča* Višemir Zima, a odgovorni urednik Fran Opava. Treba spomenuti da je u prosincu 1886. izašao i humoristički ilustrirani kalendar pod naslovom *Novi Bič*. Bio je to prvi kalendar humorističkog

¹³ *Sloboda*, 18. 9. 1885./212.

¹⁴ Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939.*, Zagreb, 1962., str. 276.

¹⁵ *Sloboda*, 15. 2. 1884./38. navodi da je u Zagrebu upisan tiskarski obrt "Dr. David Starčević i drugovi", te da su članovi društva David Starčević, Andro Bakarčić i Ivan Krajač.

¹⁶ *Sloboda*, 26. 10. 1885./243.

¹⁷ *Sloboda*, 26. 11. 1885./270.

¹⁸ *Sloboda*, 5. 1. 1886./3.

¹⁹ *Sloboda* od 1. veljače 1886. izlazi pod imenom *Hrvatska*.

²⁰ *Tries*, 8. 11. 1885./1.

²¹ *Tries*, 18. 11. 1885./2.

sadržaja do tada objavljen na hrvatskom jeziku,²² ali je zaplijenjen nakon tri dana.²³ U siječnju 1887. izašlo je drugo izdanje kalendara *Novi Bič*.²⁴

Dana 1. srpnja 1887. izašao je prvi broj polumjesečnika, *Ose* šaljivog lista kojem je vlasnik i odgovorni urednik bio Dragutin Krvarić, a tiskan je u tiskari A. Brusine. *Osa* je izlazila i 1888., a posljednji broj je objavljen 15. ožujka.

Ubrzo nakon prestanka izlaženja *Ose* pojavljuje se *Štipavac* o kojem saznajemo tek iz *Hrvatske*, jer nisam našla niti jedan od tri objavljena broja.²⁵ *Štipavac*, ilustrirani list za šalu i satiru počeo je izlaziti u Zagrebu 6. svibnja 1888. kao polumjesečnik u nakladi i tisku F. Fišera. Da je i *Štipavac* zastupao pravaške ideje možemo zaključiti po tome što pravaška *Hrvatska* ističe da list zaslužuje preporuku.²⁶

Posljednji pravaški humorističko-satirički list koji izlazi u ovom razdoblju, dakle 80-ih godina 19. stoljeća, je *Čuk*. Prvi broj objavljen je 1. rujna 1888., a moto lista je bio: "Šala vazda noć i dan! Šala to je moj program!" Vlasnik, nakladnik i odgovorni urednik bio je Dragutin Albrecht ml., a uredništvo i uprava nalazili su se u Preradovićevoj 4B, gdje je prije bila i uprava *Ose*. Premda je *Čuk* u prvom broju opjevao svoje prethodnike, tj. ugasle humorističko-satiričke listove riječima:

"Svi su moji predšasnici!
Obamrli i pospali:
pokoj vama mučenici!
Vam junakom svim u šali!
Mrka noć vas sve pokriva,
Samo "Čuk" nad vam pupuče!"

već 15. listopada 1888. nakon samo četiri objavljena broja i njega nestaje.

Premda je u navedenom razdoblju izlazio cijeli niz pravaških humorističko-satiričkih listova oni nisu privlačili pažnju povjesničara te o njima, koliko znam, ne postoje posebni izvorni znanstveni radovi čak ni manjeg opsega. Razlog tome je vjerojatno u činjenici da su pravaški politički listovi pružali detaljnije i jasnije podatke o idejama, koncepcijama i stajalištima nositelja pravaške političke i društvene misli. Unatoč tome humorističko-satirički listovi imaju istaknuto mjesto i specifičnu ulogu u pravaškoj publicistici onoga vremena premda je nama danas taj humor često teško razumljiv i odgonetljiv, a napose ako se bavi lokalnim temama i pojedincima što je bio čest slučaj. Upravo zbog toga npr. uredništvo *Vragoljana* opominje svoje suradnike da izbjegavaju "lokalne" pošalice te da se ne bave ljudima koji ne igraju istaknutu ulogu u javnom životu.²⁷ Cilj je lista, ističe *Vragoljan*, "da se na korist obću

²² *Hrvatska*, 24. 12. 1886./268.

²³ *Hrvatska*, 27. 12. 1886./269.

²⁴ *Hrvatska*, 25. 1. 1887./19.

²⁵ *Hrvatska*, 2. 10. 1889./200.

²⁶ *Hrvatska*, 11. 5. 1888./109.

²⁷ *Vragoljan*, 15. 1 1883./2.; 15. 2. 1883./3.

ošine javni rad, koji narodu šteti od pojedinca: jer valja na umu držati, da je i šaljivi list namijenjen popravku jadnoga stanja Hrvatske".²⁸ Od pojave na političkoj sceni Banske Hrvatske pravaši su najradikalniji kritičari političkoga, gospodarskoga, kulturnoga i moralnoga stanja u kojem se nalazio hrvatski narod, a glavna karakteristika humorističko-satiričkog tiska je da stihom, prozom i karikaturom izvirgava podsmjehu, odnosno na taj način upozorava i ujedno kritizira prema sudu autora deformacije u svim područjima javnog i privatnog života.

Bič u 1. broju 1. studenog 1883. najavljuje svoju zadaću stihovima:

"Dolazim vam nenadano
 Kano grom iz vedra neba,
 Ali znadem pouzdano,
 Da me već odavno treba;
 jer gdje ima podlih ljudi,
 Velikana i slabića,
 I gdje blaga rieč ne prudi:
 Ondje treba baš i "Biča"
 Splieten sam od prave žice
 Hrvatske vam lanovine,
 Pak će šibat nemilice
 Sve izrode otačbine:
 Politike bez poštenja,
 Birokrate bez značaja,
 Mešetare bez smilenja
 i bez ljudskog osjećaja.
 I plemiće zlosretnike
 Rodu svome otudjene,
 I lihvare bezdušnike
 i špijune nepoštene.
 Jelte, sve su ovo sami
 Fini ljudi, krasni svati,
 Nu ja ću ih, poštenja mi
 Bez milosti pošibati.

Tries će sijevati hrvatskom rodu, da mu u mrkloj noći preteških jada pokaže pravi put k sreći i slobodi, grmit će tuđim "pripuzom i domaćim izrodom, da još nismo propali, da još ima Hrvata", čistit će hrvatski jezik od tuđinskih primjesa koje su ga okužile, bit će "strah i trepet krivaca i nasilnika, a osvjetnik ubogih i pravednih".²⁹

Osa 1. srpnja 1887. svoj dolazak i zadaću najavljuje stihovima:

Ta mlada sam tamo, naučila već,
 Čem ose "LJUT ŽALAC" svoj nose,

²⁸ *Vragoljan*, 15. 11. 1883./22.

²⁹ *Tries*, 8. 11. 1885./1.

Da ubodu svakog, koj goder je loš,
 Koj prodo bi krivi! pod pravi kom groš!
 Za svakog, koj svoga je roda izdalac:
 Je stvoren moj ljuti i otrovni žalac.
 Ja zvierca sam mala, al koristan stvor
 I čuvstva su moja skroz sveta!
 Nad sve ljubim hrvatski jezik i zbor,
 Tudjinština vazda mi smeta.
 Iz hrvatske osine rodjena sam!
 Te osine mile! me nikad ni sram!
 Koliko sreće! da Hrvati svi nose:
 U srcih sva čuvstva te majušne "Ose"!

Upravo su humorističko-satirički listovi najpogodniji oblik novinstva za beskompromisno izražavanje kritičkih sudova i ocjena, pri čemu im je glavni cilj da djeluju na emocije čitateljstva. Pravaški humor i satira ruše konvencije i autoritete, šibaju i ismijavaju vlast i moć, nemoralnost, licemjernost, oholost, taštinu i poltronstvo, odnosno, duhovito i sažeto izriče se kritički sud, a istovremeno se iznosi zahtjev za promjenom postojećeg stanja u duhu pravaških načela.

"Pjesma o slogi" objavljena u *Biču* kaže o političkim protivnicima Stranke prava:

Narodnjaci, slabi, možni
 Uviek bjahu jedni, složni,
 Pak su složni još i danas,
 Ali za se, a ne za nas.
 Mi stekliši dobro znamo,
 Da će sloga dić nas samo;
 Ali sloga za slobodu
 A ne proti svome rodu.
 Da uz slogu sve je možno,
 Zato, rode, drži složno,
 Sa pravaši, sa junaci.
 Ali nikad s narodnjaci.³⁰

Angažirajući se na planu dnevne političke borbe, a zbog opasnosti od cenzure dajući političkom komentaru humorističko-satiričku formu i specifičnu jezično-stilsku obradu pisac često ipak može na šaljiv i duhovit način nešto više reći od ozbiljnog uvodnika na istu temu. "Zagrebački bubnjar" u *Biču* 1884. opisuje političke stranke u Hrvatskoj:

Počel budem z onom strajnkom,
 koja Ti-Szi³¹ liže petu...
 "N a r o d n a " se zove strajnka,

³⁰ *Bič*, 1. 12. 1883./3.

³¹ Kálmán Tisza, mađarski ministar predsjednik

Al za narod niš ne mari.
Ona radi kak želiju
Hő Dervary³² i Madjari.
Dost vam bude ako rečem:
Miško Tovič³³ njoj je duša
koj naš slavni dom horvatski
Iz globuša zbrisat kuša.

Druga strajnika "n e o d v i s n a",
Onak kak se veli: naška,
Jako rado šeptrlari -
To je strajnika "Pozoraška"³⁴
Sim tam svoj program navlači,
Struže, pili - sve se dimi!
Svom bi silom rado Biti
Bez Madjari, al pod njimi.³⁵

Trejte strajнке kad se zmislím,
Strah obhaja mene taki,
Vu njoj bog nam prosti grehe,
Naši beli su "d i v j a k i"³⁶

Četrta je strajnika čudna,
"Srpski klub" se imenuje,³⁷
Na toj klupi budu Vlahi
Popevali aleluja....
Hoćeju nas tim zaslepit;
Za svoj narod tobož mare;

³² Khuen-Hédervary, hrvatski ban

³³ Josip Miškatović, političar i publicist koji se nakon dolaska Narodne stranke na vlast 1873. svojim naglašenim oportunističkim sve više udaljavao od stranačkih prvaka, a 1880. kada oni prelaze u opoziciju u osnivaju Neodvisnu narodnu stranku definitivno se razilazi s njima postajući stup novog režima u Hrvatskoj.

³⁴ "Pozoraškom" strankom nazivani su po imenu stranačkih novina, dnevnika *Pozor*, pripadnici Neodvisne narodne stranke.

³⁵ Neodvisna narodna stranka nastala odcjepljenjem od režimske Narodne stranke 1880. kao umjerena opozicija s programom revizije Nagodbe. O programu Neovisne narodne stranke opširnije vidi: J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda*, n.dj. 131.-132.

³⁶ "Divjaki" je izraz koji se koristi za članove Sabora koji ne pripadaju niti jednoj stranici.

³⁷ Na izborima 1883. (samo za područje bivše Krajine) te 1884. godine kandidirani Srbi su istupali kao članovi vladine Narodne stranke. U prosincu 1883., nakon dolaska u Sabor, stvara se lojalni saborski klub srpskih zastupnika, tj. "Srbski samostalan klub", a članovima mu postaju svi zastupnici Srbi. Nakon izbora u jesen 1884. pri otvaranju novog Sabora dolazi i do formalnog stapanja "Srpskog samostalnog kluba" i Kluba Narodne stranke. Opširnije vidi: NATALIJA RUMENJAK, *"Khuenovi Srbi" 1881.-1892., Obris kolektivne biografije*, Zagreb, 2000. (magistarski rad), str. 16.-21.

Ali čujte čudne glase:
Prešli su vam med Madjare!

Peta strajnika je jedina
Kâ Hrvatom dobro snuje,
Ona vam se po pravici
"Strajnika prava" imenuje.

Nek pravica svuda vlada,
Nek sloboda rodu sine!
To Horvatom želi, snuje
Strajnika prava od davnine.

Hajde zato, braćo draga
Ostavimo strajnike druge,
Pak prejdimo v strajniku prava,
da ne budmo tudji sluge!³⁸

Novi Bič opisuje prilike u Hrvatskoj 1886. riječima-stihom:

A što kod nas, pitaš nova?
Oblast plieni crna slova.
Starčević u reštu čita,
Gržanić se pako pita:
Znaš li, živi! Hedervary?
Da li on još za me mari?³⁹

....., a u sljedećem broju nastavlja:

A što kod nas, pitaš družu?
Otrovne nam cvatu ruže.
Tamnice se s ljudi pune,
kojim što u glavu pune,
Da bo reknu prot Magjaru,
ili proti Hedervaru!
tek li znaš se klanjat Tiszi:
Onda čovjek pravi-ti si!⁴⁰

Naravno da zbog preuveličavanja i pretjerivanja pa i izvrtanja istine analiza humorističko-satiričkog tiska zahtijeva dodatni napor povjesničara na utvrđivanju vjerodostojnosti informacija, posebno kada se one odnose na političke protivnike. Uz već spomenutu nerazumljivost pojedinih priloga u humo-

³⁸ *Bič*, 15. 3. 1884./6.

³⁹ *Novi Bič*, 1. 3. 1886./5. David Starčević i Josip Gržanić bili su osuđeni na tamnicu od tri mjeseca, a Starčević još i na gubitak prava obavljanja odvjetničke službe zbog skandala u Saboru 5. listopada 1885. u vezi s tzv. arhivskom aferom. Opširnije vidi: J. ŠIDAK, M. GROSS, I. KARAMAN, D. ŠEPIĆ, *Povijest hrvatskog naroda*, n.dj. 134.; MIRA KOLAR, "Senjanin Josip Gržanić, pravaški političar, u obnovi Senja i Hrvatske", *Senjski zbornik*, Senj, 1995., str. 267.-287.; *Glavna razprava proti nar. zastupnikom D. Starčeviću, J. Gržaniću i E. Kumičiću pred kr. sudb. stolom u Zagrebu dne. 15. i sljedećih danah prosinca 1885*, (Preštampano iz *Slobode*), Zagreb, 1886.

⁴⁰ *Novi Bič*, 15. 3. 1886./6.

rističko-satiričkim novinama dodatan problem u analizi sadržaja predstavlja i jezik, odnosno narječje kojim se suradnici iz raznih krajeva Hrvatske koriste, premda je to u ono vrijeme znala biti prednost. Tako se u dopisu iz Međimurja u *Slobodi* 1884. godine ističe da je u tom kraju zavlдалo ushićenje za *Bič*, a posebno za članke pisane kajkavštinom.⁴¹ Također je veoma teško utvrditi pretplatnike, a posebno suradnike i dopisnike tih listova jer su prilozi uglavnom anonimni ili se pisci služe pseudonimima. Radi prevladavanja navedenih problema povjesničar nužno mora posegnuti i za političkim i književnim novinama i časopisima toga vremena i to ne samo pravaškim nego i drugih političkih stranaka, ali i za drugim vrstama izvora. Na pitanja vezana uz jezik, stil i kompoziciju humorističko-satiričkih priloga odgovore bi trebalo potražiti u suradnji s povjesničarima književnosti.

S U M M A R Y

PARTY OF RIGHTS' HUMORIST-SATIRICAL NEWSPAPERS/MAGAZINES AS CARRIERS OF POLITICAL MESSAGES IN THE 1880'S

The quick accession of the Party of Rights (SP) movement in the 1880's was followed by various publishing activities. The followers of SP were publishing political and literary newspapers, magazines, brochures, almanacs and calendars, as well as several humorist-satirical newspapers - *Vragoljan (The Rogue)*, *Bič (The Whip)*, *Tries (Slam)*, *Novi Bič (The New Whip)*, *Osa (The Wasp)*, *Čuk (The Owl)*, *Št-pavac (The Scorpion)* - which were in that period the characteristics of the SP journalism, as other political parties in the Banal Croatia usually did not publish such newspapers. Since their coming to the Croatian political scene the SP was the most radical critic of the political, economical, cultural and moral situation in which the Croatian nation was situated, and the humorist-satirical newspaper were the most adequate form of journalism for expressing critical judgments and remarks, which was primarily used to affect the emotions of readers. The SP humor and satire "whipped" and ridiculed out the authorities and power, amorality, hypocrisy, arrogance, vanity and poltroonery, that is all faults and deformations that are according to the opinion of the author present in the society, but the emphasis was however placed on political occasions and relationships, as well as on prominent public figures.

---

⁴¹ *Sloboda*, 29. 2. 1884./50.